

บทที่ 2

กรอบความคิดในการอธิบายปรากฏการณ์ : แนวคิดการครองอำนาจนำ ของอันโตนิโอ กรัมชิ

บทที่สองนี้จะเป็นการนำเสนอถึงกรอบความคิดหลักที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นเพื่อใช้เป็นหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ (Theoretical Framework) ซึ่งจะใช้เป็นกรอบหลักในการมอง รวมถึงเป็นกรอบในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆอีกด้วย

บทนี้จะเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงความเป็นมาของอันโตนิโอ กรัมชิ โดยนำเสนอถึงชีวประวัติโดยสังเขป และส่วนต่อจากนั้นจะเป็นการนำเสนอบทสังเคราะห์การสร้างกรอบความคิดในการอธิบายของผู้วิจัยนั่นคือกรอบแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ (Hegemony) รวมถึงการอธิบายแนวความคิดที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการเข้าใจแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ ได้แก่ 1) แนวความคิดเรื่องโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน (Super/Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc) 2) แนวความคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion) 3) สงครามขับเคลื่อน และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Movement and War of Position) 4) กลไกการครองอำนาจนำ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses) และ 5) การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony)

การนำเสนอแนวคิดต่างๆที่ใช้สร้างเป็นกรอบความคิดในการอธิบายในงานวิจัยบทนี้เป็น การตีความจากงานวิชาการจากเอกสารวิชาการลำดับรอง และภายหลังจากที่ได้นำเสนอถึงสาระสำคัญของแนวคิดต่างๆแล้วจะได้กล่าวอย่างเชื่อมโยงแนวคิดต่างๆเพื่อใช้เป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ต่อไป

2.1 อันโตนิโอ กรัมชิ (Antonio Gramsci): สังเขปชีวประวัติ

ชีวประวัติโดยสังเขปของกรัมชิในที่นี้เป็นการเรียบเรียงจากงานชิ้นต่างๆ¹ ซึ่งสามารถจำแนกช่วงชีวิตที่สำคัญของกรัมชิได้เป็น ช่วงแรกคือ ช่วงแรกของชีวิตที่ซาร์ดิเนีย ช่วงของ

¹ สรุปและเรียบเรียงจาก จูเซ็ปเป่ ฟิโอรี, *ชีวิตของอันโตนิโอกรัมชิ*, แปลโดย นฤมล นครชัย และประทีป นครชัย (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลดสัมทอง, 2526); Anne Showstack Sassoon, "Gramsci's Life," in *Approaches to Gramsci*, ed. Anne Showstack Sassoon (London: Writers and Readers, 1982), pp.150-158.; Paul Ransome, *Antonio Gramsci A New Introduction*, (London: Harvester Wheatsheaf, 1992), pp. xii-xvi.; David Miller, Ed, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, (Oxford: Basil Blackwell, 1987), pp. 179-180.; Robert Audi, Ed, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, 2nd ed (Cambridge: Cambridge

การศึกษาต่อที่และเริ่มมีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ตูริน ถัดจากนั้นจึงเป็นช่วงสมัยของการปกครองแบบฟาสซิสต์ และช่วงเวลาสำคัญอีกช่วงก่อนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตของกรัมนีนั่นคือ ช่วงชีวิตในคุก

ซาร์ดิเนีย (Sardinia) 1891-1911

อัน โดนิโอ กรัมนีนีนักมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีเชื้อสายผู้มั่งคั่ง เกิดเมื่อวันที่ 22 มกราคม 1891 ที่เมือง Ales เกาะซาร์ดิเนีย ซึ่งเป็นพื้นที่ยากจน และประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

พ่อของอัน โดนิโอ กรัมนีนีหาเลี้ยงครอบครัวด้วยการทำงานเป็นเสมียนให้กับรัฐบาล และต่อมาต้องถูกจับในข้อหาฉ้อราษฎร์บังหลวง ส่งผลให้แม่ของอัน โดนิโอ ต้องประสบปัญหาอย่างมากในการเลี้ยงดู อัน โดนิโอ และพี่น้องรวมอีก 6 คน โดยการหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นช่างตัดผ้า

ในวัยเด็กขณะที่เขามีวัยเพียง 4 ปี เขาได้พลัดตกจากอ้อมแขนของพี่เลี้ยง อุบัติเหตุในครั้งนั้นส่งผลส่งผลเสียต่อกระดูกสันหลังของเขา ซึ่งส่งผลให้เขาต้องกลายเป็นคนหลังค่อม และมีปัญหาทางสุขภาพที่ไม่ค่อยแข็งแรงนับแต่นั้นเป็นต้นมา

กรัมนีนีเป็นคนเด็กที่เรียนได้ดี แต่เนื่องจากสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่มีข้อจำกัดทำให้ครอบครัวไม่สามารถส่งเขาให้เรียนต่อถึงระดับมหาวิทยาลัยได้ ดังนั้นหากเขาต้องการเข้าเรียนต่อในระดับสูงเขาจะต้องสอบชิงทุนการศึกษาให้ได้ ซึ่งเขาก็สามารถทำได้สำเร็จเมื่อสามารถสอบชิงทุนทั่วประเทศได้ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยตูริน ณ เมืองตูริน เมืองที่มีความเจริญทางอุตสาหกรรมเป็นอย่างมากผิดกับที่ซาร์ดิเนียแหล่งกำเนิดของเขา

ตูริน (Turin) 1911-1920

กรัมนีนีเริ่มศึกษาที่มหาวิทยาลัยตูริน ในปี 1911 และได้ศึกษาทางด้านภาษาศาสตร์ (Linguistics) แต่ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพ ทำให้กรัมนีนีไม่สำเร็จการศึกษาดังที่ได้ตั้งใจไว้

ในปี 1913 กรัมนีนีได้เข้าร่วมกับพรรคสังคมนิยมอิตาลี (Italian Socialist Party หรือ PSI) และได้เริ่มมีบทบาทในการเริ่มงานเขียนให้กับหนังสือพิมพ์ของพรรค ตั้งแต่นั้นมา ต่อมาในปี 1916 เขาก็ได้เริ่มทำงานด้วยการยี่ออาชีพนักหนังสือพิมพ์ และเขียนให้กับ *Il Grido del Popolo* และ *Avanti!*

University Press, 1999), pp. 353-354.; Joel Krieger. Ed, *The Oxford Companion to Politics of the World*, 2nd ed (New York: Oxford University Press, 2001), pp.330-331.; Iain McLean and Alistair McMillan, *Oxford Concise Dictionary of Politics*, 2nd ed (New York: Oxford University Press, 2003), pp.226-228. และ David Robertson, *The Routledge Dictionary of Politics*, 3rd ed (London: Routledge, 2004), pp.212-213.

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในปี 1917 คือ ได้เกิดการปฏิวัติในรัสเซีย โดยพรรคบอลเชวิค ภายใต้การนำของเลนิน ขณะที่ในปีเดียวกันนั้น รัมซีได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งเลขาธิการให้กับ PSI สาขาตุรินด้วย

เหตุการณ์สำคัญนอกจากนี้ที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตที่ตุรินของรัมซีได้แก่การที่ เบนีโต มุสโสลินี ได้ก่อตั้งพรรค *Fasci Italiani di Combattimento* ขึ้นที่มิลาน ในปี 1919 และในปีเดียวกัน ได้มีการจัดการประชุมคอมมิวนิสต์สากล (Comintern) หรือสากลที่สามขึ้นเป็นครั้งแรกที่กรุงมอสโก

สมัยฟาสซิสต์ และพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี (Fascism and the PCI) 1921-1926

ชีวิตในช่วงเวลาต่อมาของรัมซีเป็นยุคสมัยฟาสซิสต์เรื่องอำนาจ โดยที่ในปี 1921 พรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี (PCI) ได้ถูกก่อตั้งขึ้น ใกล้เคียงกันกับการเกิดขึ้นของพรรคฟาสซิสต์แห่งชาติ (National Fascist Party)

ต่อมาในปี 1922 รัมซีได้รับเลือกจากคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์อิตาลีให้เป็นตัวแทนไปในการประชุมผู้บริหารคอมมิวนิสต์สากล (สากลที่สาม) หรือ Comintern ที่มอสโก และที่นั่นทำให้เขาได้พบกับภรรยาของเขาในเวลาต่อมา คือ Julia Schucht ขณะที่ในปีเดียวกันนั้นพรรคฟาสซิสต์ได้ขยายอำนาจยึดกรุงโรม และมุสโสลินีก็ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีในปีนั้น

หลังจากที่ได้เป็นตัวแทนไปประชุมคอมมิวนิสต์สากลที่กรุงมอสโกในปี 1922 อีกสองปีต่อมาคือในปี 1924 รัมซีได้เดินทางไปยังกรุงเวียนนาเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยของเขา และในปีนั้นเองที่ถูกชายคนแรกของเขา “เดลิโอ” (Delio) ได้ถือกำเนิด ก่อนที่ต่อมาในปี 1925 ภรรยา และลูกได้ย้ายมาอยู่กับรัมซีที่กรุงโรม

ชีวิตในคุก (Prison) 1926-1937

ช่วงชีวิตที่สำคัญที่สุดของรัมซีคือช่วงชีวิตของการเป็นนักโทษการเมือง สมัยฟาสซิสต์นี้เอง ทั้งนี้ในปี 1926 รัมซีและครอบครัวได้อพยพหนีภัยการเมืองจากการคุกคามของฝ่ายฟาสซิสต์ไปยังชายแดนสวิตเซอร์แลนด์แล้ว แต่รัมซีได้กลับไปยังกรุงโรมอีกครั้งเพื่อ เนื่องจากการที่เขามองโลกในแง่ดีเกินไป เพราะเขาเชื่อมั่นว่าเขาจะไม่ถูกจับเนื่องจากเขาได้รับสิทธิคุ้มกันเนื่องจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่รัมซีก็ถูกจับ โดยฝ่ายฟาสซิสต์ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 1926 และถูกส่งไปยังคุกต่างๆ และไม่ได้รับอิสรภาพอีกเลยจนวาระสุดท้ายของชีวิต

ปีเดียวกับที่รัมซีถูกจับกุมนี้เองลูกชายคนที่สองของเขา “จูเลียโน” (Giuliano) ได้ถือกำเนิด โดยที่รัมซีจะไม่มีโอกาสได้เจอลูกชายคนที่สองของเขาเลย

ต่อมาในปี 1928 เขาถูกพิพากษาจำคุก 20 ปี 4 เดือน กับอีก 5 วัน ธรรมเนียมใช้ชีวิตในเรือนจำหลายที่จนกระทั่งปี 1933 เขาจึงได้ย้ายออกไปรักษาตัวที่คลินิกเล็กๆ ในเมืองฟอร์เมีย เนื่องจากอาการป่วย และสุขภาพทรุดโทรมอย่างหนัก เขาใช้เวลาช่วงไม่กี่ปีสุดท้ายของชีวิตไปกับการรักษาอาการป่วยที่คลินิกอีกหลายแห่ง จนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิตเขาได้มาถึงเมื่อวันที่ 27 เมษายน 1937 รวมอายุได้ 47 ปี

คังที่ได้นำเสนอไปข้างต้นเป็นสังเขปชีวประวัติของอัน โคนิ โอ กรัมซี เพื่อเป็นการนำเสนอให้เห็น ในเบื้องต้นว่ากรัมซีมีพื้นเพชีวิต มีที่มาและสถานภาพทางสังคมเช่นไร ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ และช่วยในการทำความเข้าใจแนวความคิดของกรัมซีได้ต่อไป

ส่วนต่อจากนี้จะเป็นการนำเสนอ กรอบแนวคิดการครองอำนาจนำ เพื่อใช้เป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ในงานวิจัยชิ้นนี้ โดยจะเริ่มตั้งแต่การนำเสนอถึงนิยาม ความหมายของการครองอำนาจนำก่อน แล้วจึงสังเคราะห์ให้เห็นว่า แนวคิดดังกล่าวนี้ประกอบด้วยแนวคิดอื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบอย่างไรบ้าง และนำเสนอถึงแนวคิดองค์ประกอบเหล่านั้นในส่วนถัดไป

2.2 กรอบความคิดในการอธิบายปรากฏการณ์: แนวคิดการครองอำนาจนำ (Hegemony)

2.2.1 การครองอำนาจนำ: นิยาม ความหมาย

คำว่า “Hegemony” หรือที่ในงานวิจัยนี้ใช้คำว่า “การครองอำนาจนำ”² เป็นคำที่มีที่มาจากภาษากรีก ที่ว่า “Hegemon”³ ที่มีความหมายถึง การนำ (leading) การมีอำนาจเหนือผู้อื่น (prominent power) และมักจะมุ่งใช้ในความหมายของการครองอำนาจนำทางการเมือง (political dominance) เป็นส่วนใหญ่

แนวความคิดเรื่องการครองอำนาจนำ⁴ นั้น ได้ถูกกล่าวถึงในงานเขียนของ อัน โคนิ โอ กรัมซี (Antonio Gramsci) ในสมุดบันทึกจากคุก (Prison Notebooks) ผลงานชิ้นสำคัญของกรัมซีนีเขียน

² มีการใช้คำในภาษาไทยแทนความหมายของคำว่า “Hegemony” แตกต่างกันไป อาทิ “การครองความคิดจิตใจ” “การใช้อำนาจนำ” “การครองความเป็นเจ้า” และ “การครองความเป็นใหญ่” เป็นต้น ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “การครองอำนาจนำ” ควบคู่กับคำว่า “ภาวะการครองอำนาจนำ” เพราะเป็นคำที่ผู้วิจัยมองว่าเหมาะสมกับการนำมาใช้เป็นกรอบในการอธิบาย รัฐบาลทักษิณมากที่สุด เนื่องจากคำดังกล่าวนี้ได้สื่อถึง สถานะที่สังคมการเมืองไทยได้ประสบมาช่วงปี 2544-2548 ที่มีรัฐบาลทักษิณเป็นตัวแสดงนำ โดยมีบทบาทนำในสังคมไทยหลายๆด้านทั้งด้าน การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ได้เป็นอย่างดี

³ David Macey, *The Penguin Dictionary of Critical Theory*, (London: Penguin Books, 2000), p.176. และ Iain McLean and Alistair McMillan, *Oxford Concise Dictionary of Politics*, 2nd ed, p.239.

⁴ คำว่าการครองอำนาจนำ หรือ hegemony นั้นถูกนำมาใช้ครั้งแรกเริ่มโดยเพลคานอฟ (Plekhanov) และนักมาร์กซิสม์รัสเซียในช่วง คริสตศวรรษที่ 1880 โดยที่เลนิน (Lenin) ได้นำแนวคิดนี้มาใช้ในลักษณะของการเป็นกลยุทธ/กลวิธีในการปฏิบัติ โดยมุ่งให้ชนชั้นแรงงานแสวงหาความร่วมมือ หรือเป็นพันธมิตรกับชนชั้นอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นชาวนาเพื่อเพื่อสร้างภาวะการนำแห่งชาติ (National leadership) ให้เกิดขึ้น ความสำคัญของกรัมซีคือ เขาเป็นผู้นำแนวคิด hegemony มาเพิ่มเติมรายละเอียด (elaborated) ทำให้แนวคิดดังกล่าวมีลักษณะของการเป็น “ปรัชญา” มากขึ้นกว่าการเป็นแค่ “กลยุทธ” ในการปฏิบัติ โดยกรัมซีได้

ขั้นระหว่างที่เขาถูกจำคุกระหว่างปี 1926-1935 แม้เขาจะต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องสุขภาพ และสภาพความเป็นอยู่ที่ยากลำบากในเรือนจำ แต่เขาก็ยังสามารถเขียนงานออกมาได้ถึงกว่า 2,848 หน้าจากสมุดบันทึกจำนวน 33 เล่มด้วยกัน

งานเขียนของเขามีลักษณะกระจัดกระจายมิได้รวบรวมเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ และมีประเด็นกว้างขวางครอบคลุมในหลายเรื่องด้วยกัน เช่น ประเด็นว่าด้วยเรื่องประวัติศาสตร์อิตาลี ว่าด้วยการศึกษา ปัญญาชน ว่าด้วยทฤษฎีและแนวความคิดในทางการเมือง ความคิดเกี่ยวกับรัฐ สังคม การใช้อำนาจ รวมถึงเรื่องการครองอำนาจนำ เป็นต้น อีกทั้งการใช้ภาษาก็มีลักษณะกำกวม ซึ่งยากต่อการตีความ เพื่อให้จดหมายและข้อเขียนของเขาสามารถผ่านการควบคุมจากคุกได้นั่นเอง⁵

งานเขียนของกรัมซีเป็นการสะท้อนมุมมองของเขาที่มีต่อสภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องแนวคิดการครองอำนาจนำ ที่เป็นกรอบแนวความคิดหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ในงานวิจัยชิ้นนี้นั้นเป็นการสะท้อนความคิดของเขาที่มีต่อแนวความคิดมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมที่เชื่อใน “หลักเศรษฐกิจกำหนด” (Economism) “หลักการกำหนดนิยมอย่างกลไก” (Mechanical determinism)⁶ ที่มองว่าปัจจัยในเรื่องเศรษฐกิจนั้นเป็นอิสระจากปัจจัยอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยในเชิงเจตจำนงของมนุษย์ และเป็นตัวกำหนดความเป็นไปหรือพัฒนาการของสังคม โดยอัตโนมัติ ดังนั้นตามความคิดของกรัมซีเขาจึงไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของพวกมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมพวกหนึ่งที่เชื่อในหลักการกำหนดนิยมโดยเศรษฐกิจอย่างเป็นกลไก ในมุมมองของกรัมซีนี้นั้นมองว่า โครงสร้างส่วนบนอันประกอบไปด้วยพื้นที่ของระบบกฎหมาย ความเชื่อ ศีลธรรม ปัญญา นั้นก็เป็นส่วนสำคัญต่อการกำหนดความเป็นไป หรือมีผลต่อพัฒนาการของสังคมได้⁷

เพิ่มเติมมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้นกับพลังทางสังคมต่างๆ รวมถึงการอธิบายวิธีการในการได้มาซึ่งอำนาจรัฐ และการได้รับการยอมรับจากชนชั้นต่างๆ อีกด้วย ดูเพิ่มเติมใน Roger Simon, *Gramsci's Political Thought An Introduction*, (London: Lawrence and Wishart, 1982), pp.17,18,21-23.

⁵ ดูเพิ่มเติมใน Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, (New York: International Publishers, 1971)

⁶ คำว่า “หลักเศรษฐกิจกำหนด” นี้ไม่ได้ถูกนำมาใช้โดยตัวของคาร์ล มาร์กซ์เอง แต่ผู้ที่นำคำนี้มาใช้เป็นครั้งแรกๆ คือ เลนิน ซึ่งเป็นการนำมาใช้ในเชิงกลตุ้มของการปฏิวัติมากกว่าจะเป็นการให้ความหมายในเชิงปรัชญา

⁷ คำว่า กำหนดนิยม (Determinism) นี้เป็นคำที่ใช้สื่อความหมายแง่ลบในทางสังคมศาสตร์ เป็นการอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลในลักษณะที่มีการกำหนดผล หรือมีคำอธิบายต่อปรากฏการณ์นั้นๆ ล่วงหน้าโดยตัวอยู่แล้ว ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับคำนิยาม “กำหนดนิยม/นิยตินิยม” ได้ใน เอก ดั่งทรีพีพัฒนา, “determinism นิยตินิยม กำหนดนิยม,” ใน *คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย* ,เอก ดั่งทรีพีพัฒนา และสิริพรรณ นกสวน, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 95.

⁸ ดู Rupert Woodfin and Oscar Zarate, *Introducing Marxism*, (London: Icon Books, 2004), pp. 118-127.; David Forgacs, *A Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935*, (London: Lawrence and Wishart, 1988), p.422.; Anne Showstack Sassoon, *Approaches to Gramsci*, p.13. และ Roger Simon, *Gramsci's Political Thought An Introduction*, pp. 9-20.

ทั้งนี้การกล่าวว่แนวความคิดมาร์กซิสต์เป็นความคิดแบบเศรษฐกิจกำหนด (Economic Determinism/Economism) โดยนักวิชาการส่วนใหญ่เน้นเป็นการกล่าวหาแนวความคิดมาร์กซิสต์ที่เกินเลย และเหมารวมเกินไป ในความเป็นจริงแล้วนักคิดมาร์กซิสต์ที่เชื่อในหลักเศรษฐกิจกำหนดนั้นเป็นเพียงบางพวกเท่านั้น เช่น เคาท์สกี⁹ และเบอร์นสไตน์¹⁰ นักคิดพวกนี้เชื่อว่าเศรษฐกิจนั้นจะพัฒนาไปเองโดยอัตโนมัติ โดยมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป (Gradualism) ไม่ใช่ลักษณะของการปฏิวัติ

แต่นักมาร์กซิสต์อีกส่วน อาทิ เลนิน เหมา เจ๋อ ตุง เซ กูวารา และพิเคิล คาสโตร นั้นไม่ได้เป็นพวกเศรษฐกิจกำหนด เพราะเขาเหล่านี้พยายามที่จะปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เหตุผลหนึ่งของการพยายามเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ก็เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ก็เพราะความเข้าใจในเรื่องของวัตถุนิยมวิภาษวิธี (Dialectical Materialism) ที่จิตก็มีพลังในการเปลี่ยนแปลงวัตถุได้ด้วย ทั้งนี้เลนินเองก็เคยกล่าวไว้ชัดเจนว่า “จิตสำนึกของมนุษย์นั้นไม่เพียงแต่สะท้อนภาพของโลกในทางวัตถุเท่านั้นแต่ยังสามารถสร้างสรรค์สิ่งได้อีกด้วย”¹¹ ซึ่งอาจสรุปได้ว่าวิภาษวิธีในบริบทนี้อาจเข้าใจได้ว่าเป็น Creative Reflection¹² (การสะท้อนภาพปัญหาโดย

⁹ เคาท์สกี (Karl Johann Kautsky) นักสังคมนิยมชาวเยอรมัน (1854-1938) ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยอิสระ เขานิยามแนวความคิดของมาร์กซ์และเอนเงิลส์ แต่เลือกแนวทางการต่อสู้ทางการเมืองโดยสันติวิธี และต่อต้านแนวทางการปฏิวัติรุนแรงของเลนินและ ทรอตสกี เพราะเขาเป็นพวกเศรษฐกิจกำหนด (Economism) ที่เชื่อว่าในระบบทุนนิยมนั้นมีความขัดแย้งในตัวของมันเอง ดังนั้นจึงไม่จำเป็นจะต้องปฏิวัติเพราะระบบทุนนิยมนั้นในที่สุดแล้วก็จะต้องล่มสลายลงด้วยตัวของมันเองอยู่แล้ว จึงปล่อยให้สังคมนิยมเปลี่ยนแปลงไปเองอย่างเป็นปกติ อู สุรพงษ์ ชัยนาม, “ทฤษฎีการปฏิวัติสังคมนิยม,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ 8-15 (นันทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2548), หน้า 563 และ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลงานของเขาใน http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Kautsky [6 เมษายน 2550]

¹⁰ ส่วนนักคิดที่มีความคิดสุดขั้วกว่าเคาท์สกีก็คือ เบอร์นสไตน์ (Edward Bernstein) ซึ่งจัดเป็นนักคิดคนสำคัญของแนวคิดสังคมนิยมประชาธิปไตยของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย หรือ SPD ของเยอรมันในช่วงปลายของศตวรรษที่ 19

เบอร์นสไตน์นั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากแนวคิดสังคมนิยมเฟเบียน ซึ่งเป็นแนวคิดสังคมนิยมที่สวนทางกันกับแนวคิดมาร์กซิสต์อย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ แนวคิดดังกล่าวเน้นเน้นที่การปฏิรูปไม่ใช่การปฏิวัติ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างมวลชนกรรมาชีพในการขับเคลื่อน แต่เน้นความสำคัญของชนชั้นกลางอย่างมาก และแนวคิดนี้ไม่ยอมรับการต่อสู้ทางชนชั้นผ่านการปฏิวัติที่รุนแรง เพราะเขาเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเกิดขึ้นด้วยตัวของมันเองอยู่แล้ว สำหรับเบอร์นสไตน์นั้นถูกจัดเป็นนักคิดของพวกถัทธิแก้ (Revisionism) กล่าวคือการปฏิเสธความคิดแบบมาร์กซิสต์ที่ให้ความสำคัญกับการต่อสู้เพื่อปลดแอกตนเองของชนชั้นกรรมาชีพนั่นเอง

เบอร์นสไตน์นั้นมองว่าหนทางในการไปสู่สังคมนิยมในแบบของเขาซึ่งให้ความสำคัญกับการประนีประนอมปรองดองกันระหว่างชนชั้นกรรมาชีพกับชนชั้นนายทุน แทนที่การต่อสู้กันระหว่างชนชั้นนั้นดีกว่าหนทางของมาร์กซ์ เพราะเขามองว่าหนทางต่อสู้แบบมาร์กซ์นั้นจะพบอุปสรรคมากมาย และลงท้ายด้วยความล้มเหลวในที่สุด โปรดดูเพิ่มเติมใน ฮาล เดรเปอร์, สองวิภาษวิทยาของสังคมนิยม, แปลโดย เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และจิระยุทธ คงหิ้น [Online]. แหล่งที่มา:

<http://www.marxists.org/thai/archive/drapeer/two-souls.htm> [6 พฤษภาคม 2550]; http://en.wikipedia.org/wiki/Eduard_Bernstein [6 เมษายน 2550] และ David McLellan, *Marxism after Marx*, (New York: Harper and Row, 1979), pp. 20-38.

¹¹ ดูเพิ่มเติมใน David McLellan, *Marxism after Marx*, p. 108.

¹² คำว่า Creative Reflection นี้เป็นคำของ รศ.สุชาติ ตวีรัตน์ แห่งภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รศ.สุชาติ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สร้างสรรวิธีเพื่อแก้ปัญหาด้วย) นอกจากนี้ตัวอย่างงานที่กล่าวยืนยันได้ว่ามาร์กซ์นั้นไม่ได้เป็นผู้ที่เชื่อในเศรษฐกิจกำหนดอย่างกลไก สามารถเพิ่มเติมได้ในงานของ Richard W. Miller¹³ เป็นต้น

ความคิดเรื่องการครองอำนาจนำของกรัมซีได้ให้ความสำคัญกับเรื่อง “อุดมการณ์” (Ideology) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องของ “โครงสร้างสังคมส่วนล่าง และสังคมส่วนบน” (Base/Super Structure) โดยที่กรัมซีได้เน้นให้ความสำคัญกับบทบาทของโครงสร้างส่วนบน และได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่สำคัญระหว่าง “สังคมสองแบบ” ภายในโครงสร้างส่วนบนว่า ประกอบไปด้วย สังคมแรก คือ “รัฐ/สังคมการเมือง” (Political Society) ซึ่งได้แก่รัฐ และองค์กรการใช้อำนาจต่างๆรัฐ และอีกสังคมหนึ่งคือ “ประชาสังคม”¹⁴ (Civil Society) ซึ่งได้แก่ ส่วนที่เป็นเอกชน หรือส่วนอื่นๆที่เป็นองค์กรนอกอำนาจรัฐ

กรัมซี อธิบายว่าขณะที่ สังคมการเมือง ดำเนินการสร้าง และสืบทอด “อำนาจครอบงำ” (Domination) โดยชนชั้นปกครอง ผู้ยึดกุมอำนาจรัฐ และมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย (Legislation) และมีอำนาจบังคับขู่ (Coercion) อยู่ด้วยแต่ในประชาสังคมนั้นจะมีการดำเนินการเพื่อสร้าง และสืบทอด/รักษา การครองอำนาจนำ โดยอาศัยวิธีการที่แตกต่างไปจากสังคมการเมือง โดยใช้วิธีการสร้าง ความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน โดยที่ประชาชนไม่รู้สึกรู้สีกว่าเป็นการบังคับ หรือ เป็น “การยินยอมพร้อมใจโดยธรรมชาติ”¹⁵ (Spontaneously Consensus) ในประชาสังคมนี้ การใช้อำนาจ เพื่อครอบงำกลุ่มบุคคล หรือชนชั้นอื่นนั้นจะแตกต่างจากสังคมการเมือง นั่นคือ ในประชาสังคมจะเป็นการใช้อำนาจนำ โดยไม่ใช่กำลัง หรือความรุนแรง แต่จะเป็นการครองอำนาจนำในเชิงพื้นที่ (Realm) หรือความคิด ในการผลิตทางเศรษฐกิจ และการดำรงชีวิต โดยผ่านทางเครื่องมือ หรือกลไกชนิดต่างๆ ในแง่นี้โลกทัศน์ของผู้คนในประชาสังคมจะถูก “ครองอำนาจนำ” ทางความคิด ความเชื่อ ทศนคติโดยกลุ่มผู้ปกครอง และโลกทัศน์ที่ถูกครอบงำ จะกลายเป็น “วัฒนธรรมร่วมของผู้คน” (Popular Culture) และแทรกซึมไปทั่วทั้งประชาสังคม

การสร้างภาวะการครองอำนาจนำนี้จะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์แบบไม่ได้ ถ้ากลุ่มผู้ปกครอง หรือชนชั้นปกครองจะมุ่งหวังยึดครองแต่เพียงอำนาจรัฐ แต่เพียงอย่างเดียว โดยปราศจากการครองอำนาจนำเหนือระบบความคิด หรืออุดมการณ์ เหนือสังคมส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ “กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำ” (Hegemon)¹⁶ นั้นจะต้องพยายาม (Attempt) ที่จะสร้างแนวร่วม และ

¹³ Richard W. Miller, *Analyzing Marx Morality, Power and History*, (New Jersey: Princeton University Press, 1984), pp. 9, 227.

¹⁴ David Macey, *The Penguin Dictionary of Critical Theory*, pp.176-177.

¹⁵ Anne Showstack Sassoon, “A Gramsci Dictionary,” in *Approaches to Gramsci*, ed. Anne Showstack Sassoon, pp.13-14.

¹⁶ ในงานวิจัยนี้หมายถึงรัฐบาลทักษิณ

แปรสภาพ (Transform) อุดมการณ์ของพันธมิตร (Alliance) จากกลุ่ม หรือชนชั้นต่างๆ รวมถึงกลุ่มที่เป็นอริ (Rival) ให้เป็นหนึ่งเดียวกันให้ได้ การสร้างแนวร่วมพันธมิตรระหว่างกลุ่มพลัง หรือชนชั้นต่างๆนี้เรียกว่า การสร้างกลุ่ม “กลุ่มประวัติศาสตร์”¹⁷ (Historical Bloc) ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเป็นเอกภาพระหว่างผู้ครองอำนาจกับผู้ถูกนำให้เกิดขึ้น โดยที่ความรู้สึก (Feelings) ของประชาชนผู้ถูกนำ/ถูกปกครองนั้นถูกรอบครองความคิด โดยสมบูรณ์ตามความต้องการของชนชั้น หรือกลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจ

แนวความคิดเรื่อง การครองอำนาจนำนั้นนอกจากจะมีการนำมาใช้โดยกรัมซี และนักวิชาการสายมาร์กซิสต์ใหม่ (Neo-Marxism)¹⁸ ที่ศึกษากรัมซี¹⁹ แล้วยังพบว่าได้มีการนำไปใช้ในอีกแขนงหนึ่งของการศึกษาทางรัฐศาสตร์ นั่นคือมีการนำแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำไปใช้ในบริบทการเมืองระหว่างประเทศ ด้วยนั่นเอง

การครองอำนาจนำในแง่มุมของการศึกษาทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ นั้นได้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการวิเคราะห์การกำหนดคน โขบายต่างประเทศ และการดำเนินการทางการทูตทั้งในด้านต่างๆ อาทิ ด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนระหว่างประเทศ ตลอดจนการทหาร ของประเทศมหาอำนาจที่มีต่อตัวแสดงต่างๆในเวทีโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสหรัฐอเมริกาในเวทีการเมืองโลก โดยเฉพาะในยุคสมัยหลังสงครามเย็นที่สหรัฐอเมริกา ก้าวสู่การเป็นขั้วอำนาจเดี่ยวหลัก เพียงขั้วเดียว²⁰

ดังนั้นความหมายโดยสรุปของคำว่า “การครองอำนาจนำ” (Hegemony) ที่ใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้คือ การใช้อำนาจของกลุ่ม/ชนชั้นใดๆ เพื่อสร้างภาวะการครอบครองความคิด และมีอำนาจนำเหนือกลุ่ม/ชนชั้นอื่นๆในสังคม โดยที่การใช้อำนาจดังกล่าวนั้นปราศจากการใช้ความรุนแรง หรือการบังคับในเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้อำนาจผ่านทางกลไกชนิดต่างๆ เพื่อครอบครองความคิด โน้มน้าว และทำให้เกิดการยอมรับ เพื่อก่อให้เกิดขึ้นซึ่งความยินยอมพร้อมใจ และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังทางสังคมและชนชั้นต่างๆ โดยที่ผู้คนในกลุ่ม/ชนชั้นที่ถูกกระทำนั้นไม่ทราบ หรือไม่สามารถตระหนักได้ว่าตนได้ถูกรอบครองความคิด ไปแล้ว

¹⁷ Roger Simon, *Gramsci's Political Thought An Introduction*, pp. 26-27; 32.

¹⁸ เป็นการจำแนกตามแนวของ Michael Haralambos, Martin Holborn and Robin Heald, *Sociology Themes and Perspectives*, (London: HarperCollins, 2004), pp.559-561. และ Ken Newton and Jan W. Van Deth, *Foundations of Comparative Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 257.

¹⁹ นักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดมาร์กซิสต์ในแบบของกรัมซีที่มีชื่อเสียง อาทิ Louis Althusser, Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, Paulo Freire, Edward Said, Noam Chomsky, Judith Butler, Alain de Benoist, Cornel West เป็นต้น ดูเพิ่มเติมได้ใน Antonio Gramsci, <http://en.wikipedia.org/wiki/Gramsci>

²⁰ Iain McLean and Alistair McMillan, *Oxford Concise Dictionary of Politics*, 2nd ed, p.240. และ David Robertson, *The Routledge Dictionary of Politics*, 3rd ed, pp. 222-223.

การดำเนินการเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจทำให้เกิดขึ้นในทางปฏิบัตินั้นต้องอาศัยกลไกต่างๆเพื่อปฏิบัติการ เช่น การใช้สื่อ และสถาบันต่าง หรือสิ่งใดๆก็ตามที่สามารถนำมาใช้เพื่อโน้มน้าว ชักจูง และครอบงำทางความคิดได้ ทั้งนี้กลไกต่างๆนี้จะถูกกลุ่ม/ชนชั้นที่ต้องการครองอำนาจนำมาใช้ในพื้นที่ทางสังคมที่เรียกว่า ประชาสังคม ควบคู่กันไปกับการใช้อำนาจบังคับในสังคมการเมืองเพื่อให้สามารถสร้างภาวะการครองอำนาจได้อย่างเบ็ดเสร็จ

จากความหมายที่ดังที่ได้นำเสนอข้างต้น สามารถสังเคราะห์แนวคิดที่จัดเป็นองค์ประกอบหลักของการครองอำนาจได้ 5 ประการด้วยกันได้แก่ 1) แนวความคิดเรื่องโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน (Super/Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc) 2) แนวความคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion) 3) แนวความคิดเรื่องสงครามขับเคลื่อนและสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Movement and War of Position) 4) กลไกการครองอำนาจ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses) และ 5) การโต้ตอบต่อการครองอำนาจ (Counter Hegemony) ซึ่งจะได้ทำการอธิบายในส่วนต่อไป

2.2.2 โครงสร้างของการครองอำนาจ: แนวความคิดองค์ประกอบ ของการครองอำนาจ

โครงสร้างของแนวคิดเรื่องการครองอำนาจ (Hegemony) นั้นผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์แนวความคิดองค์ประกอบซึ่งสำคัญต่อการทำความเข้าใจ “กระบวนการ” สร้างภาวะการครองอำนาจทั้งหมด ได้เป็น 5 หัวข้อด้วยกันได้แก่ 1) แนวความคิดเรื่องโครงสร้างส่วนล่างและโครงสร้างส่วนบน (Super/Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc) 2) แนวความคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion) 3) สงครามขับเคลื่อน และสงครามจุดยืน (War of Movement and War of Position) 4) กลไกการครองอำนาจ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses) และ 5) การโต้ตอบต่อการครองอำนาจ (Counter Hegemony) ตามลำดับ

1) แนวความคิดเรื่องโครงสร้างส่วนล่าง และโครงสร้างส่วนบน (Super/Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc)

สำนักคิดมาร์กซิสต์มีแก่นความคิดหลักที่สำคัญได้แก่²¹ หลักการวัตถุนิยมวิภาษวิธี (Dialectical Materialism) หลักเศรษฐกิจกำหนด (Economic Determinism) และมุมมองด้านสังคมชนชั้น (Social Class) เมื่อก้าวถึงหลักการวิภาษวิธี (Dialectic) นั้นเป็นหลักการที่มาร์กซ์เองได้รับอิทธิพลมาจากเฮเกิล²² โดยมีแนวคิดหลักว่า ในสถานะหนึ่ง หรือช่วงเวลาหนึ่งของสังคมใดก็ตาม สิ่งที่เป็นอยู่ในขณะนั้นเราเรียกว่า “ข้อเสนอ/บทเสนอ” (Thesis) เมื่อบทเสนอคำรองอยู่ต่อไปในระยะเวลาหนึ่ง จะเกิดสิ่งอื่น หรือข้อเสนออื่นขึ้นมาโต้แย้งข้อเสนอ/บทเสนอเก่า ซึ่งเรียกว่า “ข้อแย้ง/บทแย้ง” (Anti thesis) จากการโต้แย้งของบทแย้งจะนำไปสู่การผสานหลักการ และเหตุผลที่ลงตัวและนำไปสู่ “ข้อสรุป/บทสรุป” (Synthesis) ในที่สุด และข้อสรุป/บทสรุปที่คำรองอยู่นี้จะกลับไปสู่กระบวนการแรกของวงจร “วิภาษวิธี” นั่นคือ บทสรุป/ข้อสรุปหนึ่งๆนั้นก็จะมีสถานะเป็น “ข้อเสนอ/บทเสนอ” ไป และวนเวียนเป็นวัฏจักรเมื่อต้องเผชิญกับข้อโต้แย้ง และหาจุดลงตัว ผสานเป็นข้อสรุป เช่นนี้เรื่อยไป

หลักการวิภาษวิธีดังกล่าวนี้เป็นหลักการที่ใช้อธิบายสรรพสิ่ง โดยยึดหลัก “การเปลี่ยนแปลง” ซึ่งหมายความว่าทุกสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง และมีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา

หลักการอีกประการหนึ่งของสำนักคิดแนวมาร์กซิสต์²³ คือหลักเศรษฐกิจกำหนด (Economic Determinism/Economism) แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานของการมองโครงสร้างสังคม (Social Structure) โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน คือ โครงสร้างส่วนบน (Super Structure) และโครงสร้างส่วนล่าง (Sub Structure) โดยที่โครงสร้างส่วนบนนั้น ได้แก่ ปรัชญา ระบบกฎหมาย สถาบันทางการเมือง ระบบการศึกษา ศาสนา เป็นต้น ส่วนโครงสร้างส่วนล่าง นั้นประกอบไปด้วย 1) พลังในการผลิต (Productive Force) ซึ่งมีที่มาจากพลังแรงงาน และปัจจัยการผลิตต่างๆ อาทิ เครื่องจักร โรงงาน เป็นต้น และ 2) ความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relation of Production) หมายถึง ความสัมพันธ์

²¹ Michael G. Roskin et. al., *Political Science : An introduction*, 6th ed. (New Jersey : Prentice Hall, 1997), pp.23-25.

²² สำหรับปรัชญาวิภาษวิธี (Dialectic) สำหรับเฮเกิลนั้นเป็น “จิตนิยมวิภาษวิธี” (Dialectical Idealism) ซึ่งถือว่าความคิดหรือจิตนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งทั้งปวง และเป้าหมายอยู่ที่การรู้แจ้งเห็นจริงทางความคิด แต่สำหรับมาร์กซ์นั้นปรัชญา “วิภาษวิธี” ของเขามีลักษณะของปรัชญาวัตถุนิยม (Materialism) ที่ถือว่าธรรมชาติและมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของธรรมชาตินั้นเป็นจุดเริ่มต้นของทุกสิ่ง และเป้าหมายไม่ได้หยุดนิ่งเพียงการรู้แจ้งเห็นจริงทางความคิดเท่านั้น แต่ต้องนำเอาความรู้นั้น ไปปฏิบัติจึงจะบรรลุถึงหลักการของปรัชญาได้ ดังนั้นวิภาษวิธีในแบบของมาร์กซ์จึงเป็น “วัตถุนิยมวิภาษวิธี” (Dialectical Materialism)

ทั้งนี้คำว่า “วัตถุนิยมวิภาษวิธี” นั้นไม่ได้เป็นคำที่ถูกใช้โดยตัวของมาร์กซ์เองแต่เป็นคำของเปลดคาเมอฟ ดู สุรพงษ์ ชัยนาม, “ทฤษฎีการปฏิวัติสังคม,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง หน่วยที่ 8-15, หน้า 506-510.

²³ ในที่นี้หมายถึงแนวคิดมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม (Classical Marxism) ที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยในเรื่องเศรษฐกิจในสังคมส่วนล่างเป็นหลัก เช่น เคทส์กี โปรดคูเจจอร์วอดี 8

ระหว่างชนชั้นปกครองผู้สามารถครอบครองพลังในการผลิต ที่มีต่อชนชั้นอื่นๆ ความสัมพันธ์เช่นนี้มีหลายลักษณะ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการ กับแรงงานเป็นต้น

หลักสำคัญของแนวคิดเรื่องหลักเศรษฐกิจกำหนดของสำนักมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมก็คือ การมองว่าในการเปลี่ยนแปลง วัฒนาการหรือพัฒนาการของสังคมใดๆก็ตามจะถูกกำหนดโดย “โครงสร้างส่วนล่าง” และการเปลี่ยนแปลงใน โครงสร้างส่วนล่างจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงใน โครงสร้างส่วนบน นั่นหมายความว่า เป็นการให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องเศรษฐกิจ หรือการผลิตเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่าถ้าชนชั้นใดจะสามารถปกครองชนชั้นอื่น ได้ ก็จะต้องยึด โครงสร้างส่วนล่างให้ได้นั่นเอง

หลักการสำคัญอีกประการของแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ คือ มุมมองด้านสังคมชนชั้น (Social Class) เกี่ยวกับเรื่องนี้ Roskin²⁴ เห็นว่าเรื่องชนชั้นทางสังคมนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งตามแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ โดยมาร์กซ์มองว่าในสังคมทุกสังคมนั้น ได้ถูกแบ่งเป็น 2 ชนชั้น ชนชั้นหนึ่งคือชนชั้นขนาดเล็กของคนจำนวนน้อยที่เป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต และอีกชนชั้นหนึ่ง คือชนชั้นขนาดใหญ่ของประชากรส่วนใหญ่ที่ต้องทำงานเพื่อชนชั้นขนาดเล็ก สังคมแต่ละสังคมได้ดำเนินไปภายใต้การบงการของชนชั้นที่เหนือกว่า ซึ่งเป็นชนชั้นผู้จัดตั้งกฎหมาย ศิลปะ และการออกแบบโดยมีความต้องการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของชนชั้นของตน

แนวคิดเรื่องชนชั้น ในสังคมนี้ มาร์กซ์และเอนเงิล เพื่อนของเขาได้อธิบายไว้ใน “The Communist Manifesto”²⁵ โดยได้อธิบายว่า ตลอดเวลาในประวัติศาสตร์นั้นเป็นเรื่องของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นเรื่อยมา โดยชนชั้นหนึ่งกดขี่รูดนาทาเร็นอีกชนชั้นหนึ่ง โดยสาเหตุที่ชนชั้นหนึ่งสามารถขูดรีดอีกชนชั้นหนึ่ง ได้นั้นก็เนื่องจากเรื่องทางเศรษฐกิจนั่นเอง ชนชั้นใดเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตชนชั้นนั้นก็จะเป็ชนชั้นที่มีอำนาจในสังคม

แนวคิดเรื่องหลักการวัตถุนิยมวิภาษวิธี หลักเศรษฐกิจกำหนด และชนชั้นทางสังคมดังที่ได้กล่าวไปนี้ ได้ถูกนำมาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ โดยสำนักคิดมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม ซึ่งในการอธิบายดังกล่าวนี้ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานเรื่อง “เศรษฐกิจ” หรือ โครงสร้างส่วนล่างเป็นหลัก โดยความขัดแย้งระหว่างชนชั้นในสังคมนั้น ได้เกิดขึ้นเพราะปัญหาเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก อันทำให้เกิดการปฏิวัติ/ต่อสู้เพื่อล้มล้างชนชั้นที่เอาเปรียบ และเปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคมไปนับจากสังคมดั้งเดิม ไปจนถึงสังคมสุดท้ายคือสังคมคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น ไม่มีการเอาเปรียบกัน และไม่มีปัญหาในทางเศรษฐกิจอีกต่อไป²⁶ แนวคิด/แนวการศึกษาแบบมาร์กซิสต์

²⁴ Michael G. Roskin et. al., *Political Science : An introduction*, 6th ed. p.24.

²⁵ อ้างถึงใน โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, *พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ 21*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546), หน้า 60; อานนท์ อาภาภิรม, *รัฐศาสตร์เบื้องต้น*, (กรุงเทพฯ: โอเคเอนส โตร์, 2528) หน้า 109.; David Macey, *The Penguin Dictionary of Critical Theory*, pp. 183,242 และ โจ อิงการ์ด และคณะ, *อะไรนะลัทธิมาร์กซ์เล่ม 2*, (กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือประชาธิปไตยแรงงาน, 2545) หน้า 9-51.

²⁶ Michael G. Roskin et. al., *Political Science : An introduction*, p.107.

เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญในเรื่องเศรษฐกิจ และเป็นการมองหรือให้ความสนใจกับเหตุการณ์แบบวัตถุนิยม (Materialism) กล่าวคือให้ความสนใจในเรื่องของการทำมาหากิน การค้ำจุนเพื่อมีกินเพื่อดำรงชีวิตอยู่ หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ วัตถุนิยมนั้น เป็นการมองว่าสิ่งของ วัตถุต่างๆ เป็นตัวกำหนดความคิด และมีอิทธิพลเหนือการเมือง ศาสนา วัฒนธรรม และทุกสิ่งในสังคม²⁷

การนำปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวิธีมาใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคม²⁸ นี้เรียกว่า “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” (Historical Materialism)²⁹ ซึ่งเป็นการมองว่าประวัติศาสตร์นั้นถูกสร้างโดยมนุษย์เอง มิใช่โดยธรรมชาติหรือโดยประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ³⁰

การที่ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญ หรือแนวคิดหลักของสำนักคิดแบบมาร์กซิสต์ ดังที่อธิบายมาข้างต้นนี้เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นว่า แนวความคิดแบบมาร์กซิสต์นั้นให้ความสำคัญอย่างมากกับ “โครงสร้างส่วนล่าง” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งหมด

ดังนั้นความสำคัญของกริมชีก์คือ เขาเป็นนักคิดมาร์กซิสต์คนแรกๆ ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนบน (Super-Structure) ซึ่งต่างออกไปจากแนวคิดของนักมาร์กซิสต์ดั้งเดิมบางจำพวก³¹ ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างส่วนล่างในฐานะที่เป็นโครงสร้างหลักในการกำหนดโครงสร้างส่วนบนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว และอาจกล่าวได้ว่าเขาเองเป็นคนทีกลับมาเน้นย้ำ (Re-emphasis) ในมิติทางการเมือง และความสำคัญของการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ของแนวความคิดมาร์กซิสต์ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมสู่สังคมนิยม³²

²⁷ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ 21, หน้า 59.

²⁸ คำว่าการมองว่าสสารของชีวิตมนุษย์ (Matter) นั้นมีความสำคัญเหนือจิตสำนึก (Consciousness) และสภาพการณ์ในทางวัตถุ (Material) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการผลิต การบริโภค การดำรงอยู่ ฯลฯ นั้นมีเหนือเรื่องของสติปัญญา ความรู้ (Intellectual) ปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวิธีมองว่าความขัดแย้งในเรื่องทางวัตถุ ทำให้เกิดข้อโต้แย้ง (Antithesis) ซึ่งจะเป็นการนำไปสู่ข้อสรุป/บทสรุป (Synthesis) ใหม่ของความขัดแย้งครั้งนั้นๆ ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วยปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวิธี จึงเป็นการมองที่ความขัดแย้งในทางวัตถุตั้งแต่สังคมยุคกลาง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมนักคิดฯ สังคมทุนนิยม และสังคมคอมมิวนิสต์ในที่สุด ดูเพิ่มเติมใน David Macey, The Penguin Dictionary of Critical Theory, pp.97-98.

²⁹ บุญศักดิ์ แสงระวี, สังคมนิยมของมนุษยชาติ วัตถุนิยมประวัติศาสตร์, (กรุงเทพฯ: ชมรมศึกษาวิทยาศาสตร์สังคม, 2544), หน้า 9.

³⁰ ริอูส, มาร์กซ์ฉบับกริมชูก์, (กรุงเทพฯ: สุจนาการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 124-136.

³¹ กริมชูก์เป็นคนที่พยายามเน้นถึงมุมมองในเชิงอุดมการณ์ และทำให้พวกนักมาร์กซิสต์จำนวนหนึ่งที่อึดอัดความคิดของมาร์กซ์ไปใช้เพียงบางส่วน โดยเฉพาะนักมาร์กซิสต์ดั้งเดิมในช่วงของสากลที่สอง (Second International) ในช่วงปี 1889-1916 เช่น เคาท์สกี เพลคานอฟ และฮิลเฟดลิ่ง เป็นต้น ได้ทบทวนว่าที่จริงแล้วมาร์กซ์เองก็ไม่ได้พูดถึงแต่เพียงปัจจัยเรื่องเศรษฐกิจอย่างเดียวเท่านั้น แต่ในงานเขียนของมาร์กซ์เองก็ได้พูดถึงเรื่องของอุดมการณ์ไว้เช่นกัน เช่น ในเค้าโครงเศรษฐกิจและปรัชญา (Economic and Philosophical Manuscript) ซึ่งเขียนขึ้นในปี 1844 และในอุดมการณ์เยอรมัน (German Ideology) ซึ่งเขาเขียนร่วมกับองเกิลส์ในปี 1845 เป็นต้น

³² David Mclellan, Marxism after Marx, p. 175.

สำหรับกรัสมิ โครงสร้างส่วนบนนั้นเป็น โครงสร้างสังคมที่มีความสำคัญ และสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือส่งผลกระทบต่อสังคมในส่วนรวมได้เช่นเดียวกับโครงสร้างส่วนล่าง หรือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ³³ โครงสร้างส่วนบนนี้ประกอบด้วยส่วนที่เรียกว่า “สังคมการเมือง” และ “ประชาสังคม” ซึ่งเป็น โครงสร้างของระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ กฎหมาย วัฒนธรรม และอื่นๆที่ไม่ใช่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

พื้นที่ในโครงสร้างส่วนบนตามแนวคิดของกรัสมิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ประชาสังคม นั้นเป็นพื้นที่ของการสร้างความยินยอม และสามัญสำนึก(Common Sense) หรือมีมุมมอง/โลกทัศน์ ต่อปรากฏการณ์ตามที่ถูกชนชั้นปกครอง หรือกลุ่มผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำพยายามสร้างไปในทิศทางเดียวกัน

ดังนั้นการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากทิศทางของ โครงสร้างส่วนบนนี้จึงเป็นสิ่งที่ก้าวไปไกลกว่าการมองเพียงแค่ความสัมพันธ์ และพลังในการผลิตเท่านั้นซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ มุมมองในการอธิบายปรากฏการณ์ให้กว้างขวางออกไป

ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจส่วนล่าง และโครงสร้างทางอุดมการณ์ส่วนบนนั้นต่างก็ ประกอบไปด้วยกลุ่มทางสังคมกลุ่มต่างๆที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแตกต่างกัน ไปอาทิ กลุ่มที่อยู่ใน ภายในสังคมส่วนล่างนั้นก็มีความสัมพันธ์ในการผลิต และการบริโภคในทางเศรษฐกิจต่อกัน ส่วน กลุ่มที่อยู่ใน โครงสร้างสังคมส่วนบน ในพื้นที่ประชาสังคมนั้นก็มีความสัมพันธ์กันในเชิง อุดมการณ์ ระบบความคิด และความเชื่อ ขณะที่ภายในพื้นที่สังคมการเมืองนั้นความสัมพันธ์ ระหว่างกลุ่มก็จะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจ และการใช้อำนาจบังคับต่อกัน

กรัสมิได้เสนอแนวคิดเรื่อง กลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc)³⁴ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ใช้อธิบาย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม เพื่อใช้แทนแนวคิดเศรษฐกิจกำหนดแบบกลไกของสำนักคิดแบบ มาร์กซิสต์ดั้งเดิม³⁵ แนวคิดดังกล่าวเป็นการอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) ระหว่างชนชั้นและกลุ่มพลังต่างๆที่อยู่ภายใน โครงสร้างของสังคม โดยอธิบายว่าในสังคมทุนนิยม นั้น ชนชั้นนายทุน (Bourgeoisie) จะพยายามครองอำนาจให้เกิดในพื้นที่ของความสัมพันธ์ในการผลิต (Sphere of Production) ซึ่งการครองอำนาจนำในพื้นที่นี้แต่เพียงพื้นที่เดียวนั้น จะไม่เกิดการครองอำนาจนำที่สมบูรณ์ (Absolute) ดังจะเห็นได้ว่ามีการพยายามท้าทายชนชั้นนายทุนจาก กลุ่มชนชั้นแรงงาน เช่น จากสหภาพแรงงานอยู่เนืองๆ การสร้างภาวะการครองอำนาจนำที่สมบูรณ์ ให้เกิดขึ้นจึงเป็นการสร้างแนวร่วมพันธมิตร (Alliance) ระหว่างกลุ่มพลัง หรือชนชั้นต่างๆเหนือ พื้นที่ทางสังคมที่กว้างกว่ามิติเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น

³³ สุรพงษ์ ชัยนาม, “อันโตนิโอกรัสมิกับทฤษฎีว่าด้วยการครองความเป็นใหญ่,” ใน *ประชาทรรศน์* 8 (6, 2525), หน้า 70-79.

³⁴ Roger Simon, *Gramsci's Political Thought An Introduction*, p. 26.

³⁵ Anne Showstack Sassoon, “A Gramsci Dictionary,” in *Approaches to Gramsci*, ed. Anne Showstack Sassoon, p.14.

การแบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างพื้นที่ภายใต้โครงสร้างสังคมส่วนล่างที่เป็นความสัมพันธ์เชิงการผลิต กับ โครงสร้างสังคมส่วนบนที่เป็น ความสัมพันธ์เชิงอุดมการณ์ และอำนาจนั้น โดยให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจ และ โลกแบบวัตถุนิยมแต่เพียงอย่างเดียวนั้นจึงไม่เป็นการเพียงพอสำหรับการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากกว่าปัจจัยในเชิงวัตถุ เนื่องจากในสังคมนั้นยังมีพื้นที่ของการเมือง อุดมการณ์ และความคิดจิตใจอยู่ด้วย³⁶

ดังนั้นความคิดเรื่องกลุ่มประวัติศาสตร์สำหรับกริมซีจึงถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายถึงการสร้างภาวะการครองอำนาจอย่างสมบูรณ์ด้วยการยึดครองโครงสร้างทางสังคมทั้งสองส่วน ส่วนแรกคือการยึดครองโครงสร้างส่วนล่าง (Sub structure) ที่ให้ความสำคัญกับปรัชญาวัตถุนิยม โดยเฉพาะในเรื่องเศรษฐกิจ เป็นหลัก ขณะที่โครงสร้างสังคมอีกส่วนหนึ่งคือ โครงสร้างส่วนบน (Super structure) ที่เป็นพื้นที่ของปัจจัยในเชิงอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรม หากสามารถผนวกการครองอำนาจนำเหนือความสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่ทั้งสองของโครงสร้างสังคมใดๆ ในช่วงระยะเวลาหนึ่งๆ ได้นั้นเรียกว่าการสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างภาวะการครองอำนาจนำได้อย่างสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นเหนือสังคมนั้นๆนั่นเอง

ตัวอย่างของกรณี การพยายามสร้างกลุ่มประวัติศาสตร์ที่พอสังเกตเห็นได้ในสังคมการเมืองไทยร่วมสมัย โดยเฉพาะในยุคของรัฐบาลทักษิณ คือความพยายามในการให้ผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่เป็นรูปธรรมผ่านทางนโยบายประชานิยมชนิดต่างๆซึ่งเป็นการยึดกุมพื้นที่โครงสร้างสังคมส่วนล่าง ขณะเดียวกันใน โครงสร้างสังคมส่วนบนก็ยังมีมิติที่กว้างไปกว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังเห็นได้ว่าการสร้างพันธมิตร³⁷ระหว่างชนชั้น และกลุ่มต่างๆในสังคมไทยระหว่างรัฐบาลทักษิณซึ่งในอีกด้านหนึ่งก็เป็นตัวแทนของกลุ่มทุนสื่อสาร โทรคมนาคมขนาดใหญ่ กับกลุ่มทุนขนาดใหญ่อื่นๆ อาทิ กลุ่มทุนอุตสาหกรรมของนายสุริยะ จึงรุ่งเรืองกิจ เป็นต้น รวมถึงการเป็นพันธมิตรกับกลุ่มคนเดือนตุลา ซึ่งเปรียบได้กับการสร้างพันธมิตรระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกลางที่ได้รับการยอมรับจากชนชั้นล่างจำนวนมาก อาทิ การดึงนายภูมิธรรม เวชยชัย มาเข้าร่วมมีบทบาทภายในพรรคไทยรักไทย เป็นต้น อีกทั้งยังได้มีการพยายามที่จะเป็นพันธมิตรกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนในระยะแรกของการก่อตั้งพรรคไทยรักไทยอีกด้วย³⁸

³⁶ Ibid.

³⁷ หมายความว่าความร่วมมือ ให้ความช่วยเหลือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางประการร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมมืออย่างเป็นทางการที่มีข้อตกลง/ข้อกำหนดที่ชัดเจน เช่น การเข้าเป็นสมาชิกพรรคไทยรักไทยของตัวแทนจากกลุ่มทุนต่างๆ หรือการร่วมมืออย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือมีลักษณะเฉพาะกิจ เช่นการเข้าไปมีความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ในช่วงแรกของการตั้งพรรคไทยรักไทย เพื่อสร้างการสนับสนุนจากชาวบ้านในชนบท เป็นต้น

³⁸ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3 พรรคไทยรักไทยและรัฐบาลทักษิณ: ความเป็นมาและการก่อตัว

2) แนวความคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับ
ความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion)

สังคมการเมือง และประชาสังคม³⁹ ตามแนวความคิดของกรัมซึนี่จัดเป็นพื้นที่หนึ่งของ
โครงสร้างสังคมส่วนบน ซึ่งเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ในเชิงระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์
กฎหมาย ศิลปะ วัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางการผลิตหรือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจใน
สังคมส่วนล่าง

แนวความคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society) นี้ กรัมซึได้นำมาจากความคิดของเฮเกล⁴⁰
(Hegel) ซึ่งตามแนวคิดของเฮเกลนั้นมองประชาสังคมว่ามีลักษณะของความสัมพันธ์ และความ
ร่วมมือของเอกชนในลักษณะต่างๆ เช่น ในเชิงธุรกิจการค้า (Commercial) ในเชิงของการรวมตัว
เป็นสมาคมต่างๆ รวมทั้งสมาคมการค้า (Trade association) เป็นต้น ขณะที่กรัมซึ ได้นำแนวคิดของ
เฮเกลมาปรับใช้ โดยมองว่าประชาสังคมนั้นมีลักษณะ ของการเป็น โครงสร้างสังคมส่วนบนที่มี
ความสำคัญในเชิงอุดมการณ์ หรือระบบความคิด ความเชื่อ ผ่านทางตัวการที่เป็นสถาบัน และกลไก
การครองอำนาจนำต่างๆเพื่อสร้าง และสืบทอด/ส่งต่อ ความคิด ความเชื่อชุดต่างๆให้แพร่กระจาย
ทั่วไปในสังคม

สถาบันในพื้นที่ประชาสังคม ซึ่งทำหน้าที่ในการสร้าง และส่งต่อชุดความคิด ความเชื่อ
ตามที่กลุ่ม/ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำต้องการนั้น ประกอบไปด้วยสถาบันต่างๆ
ในสังคมที่เป็นแหล่งรวมของความสัมพันธ์ของผู้คน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา
สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน เป็นต้น

สถาบันดังกล่าวจะทำหน้าที่ในการสร้าง ชุดอุดมการณ์หนึ่งๆขึ้นมา ตามความต้องการของ
กลุ่ม/ชนชั้นที่พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ และทำหน้าที่ส่งต่อ สืบทอด แพร่กระจาย
อุดมการณ์ดังกล่าวด้วยในขณะเดียวกัน

การทำหน้าที่เพื่อสร้างและส่งต่ออุดมการณ์ดังกล่าวของสถาบันต่างๆในประชาสังคมนั้น
จะมีลักษณะเด่นที่สำคัญคือ ปราศจากการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) และการใช้กำลังบังคับในเชิง
กายภาพ หากแต่เป็นการใช้อำนาจในลักษณะของการชักจูง โน้มนำ หรือกล่อมเกลาคำความรู้ ความคิด
ของผู้คนเป็นหลัก เพื่อก่อให้เกิดซึ่งความยินยอมพร้อมใจ (Consent) ของคนในสังคม และก่อกำเนิด
โลกทัศน์ที่เป็นแบบเดียวกันตามความต้องการของกลุ่ม/ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจ
นำ

³⁹ Roger Simon, *Gramsci's Political Thought An Introduction*, p.67-79. และ Anne Showstack Sassoon, "A Gramsci
Dictionary," in *Approaches to Gramsci*, ed. Anne Showstack Sassoon, p.12.

⁴⁰ Joseph V. Femia, *Gramsci's Political Thought Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process*, (Oxford:
Clarendon Press, 1987), p. 26.

ส่วนสังคมการเมือง (Political Society) นั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปจากประชาสังคม กล่าวคือ ในขณะที่ความสัมพันธ์ของผู้คนผ่านสถาบันต่างๆ ในประชาสังคมนั้นเป็นลักษณะของการปราศจากอำนาจบังคับ แต่ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมการเมืองนั้นจะเป็นลักษณะของการใช้อำนาจบังคับ ผ่านทางกลไกการใช้อำนาจบังคับต่างๆ อาทิ การใช้กำลังของกองทัพ การบังคับใช้กฎหมายฉบับต่างๆ ดังนั้นสถาบันหลักในสังคมการเมืองนี้จึงประกอบไปด้วย สถาบันศาล กองทัพ ตำรวจ รัฐบาล เป็นต้น

การทำหน้าที่ของสถาบันต่างๆ ในสังคมการเมืองนั้นอาศัยการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) เป็นหลักเพื่อให้ได้มาซึ่งการครอบงำ (Dominant) ตามความต้องการของกลุ่ม/ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำเหนือชนชั้นอื่นๆ ในสังคม ซึ่งตามแนวความคิดของกรัมนั้นการใช้อำนาจครอบงำด้วยการใช้อำนาจบังคับในพื้นที่สังคมการเมืองนั้นสามารถกระทำเพื่อหวังผลสำเร็จในระยะสั้น ได้สำเร็จอย่างรวดเร็ว แต่ในระยะยาวนั้นการใช้อำนาจบังคับแต่เพียงอย่างเดียวนั้นจะทำให้กลุ่ม/ชนชั้นปกครองนั้นมีอำนาจเหนือชนชั้นอื่น ได้ไม่ยั่งยืน

ดังนั้นกรัมนิจจึงได้เสนอว่า กลุ่ม/ชนชั้นปกครอง ผู้ต้องการสร้างภาวะการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้น ได้อย่างสมบูรณ์เหนือสังคมใดๆ นั้นจะต้องพยายามยึดกุมพื้นที่เหนือ “ประชาสังคม” ให้สำเร็จก่อนด้วยการใช้กลไกการครองอำนาจนำต่างๆ เพื่อสร้างความยินยอมพร้อมใจ (Consent) ให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งแม้จะต้องใช้เวลาานกว่าการใช้อำนาจ หรือกำลังบังคับแต่ก็จำเป็นจะต้องยึดประชาสังคมให้ได้ ส่วนการใช้อำนาจบังคับนั้นให้มีการใช้ควบคู่กัน ไปตามสมควร

3) สงครามขับเคลื่อน และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Movement and War of Position)

ในการดำเนินการเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นนั้น กรัมนิจได้เปรียบดั่งเช่นการทำสงคราม แนวคิดเรื่องสงครามขับเคลื่อน (War of Movement) และสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position)⁴¹ จึงได้ถูกนำมาใช้โดยอธิบายว่า การทำสงครามขับเคลื่อนนั้นเป็นการทำสงครามในทางยุทธวิธีทางการทหาร การที่จะสามารถเอาชนะฝ่ายศัตรู หรือฝ่ายตรงข้ามได้นั้นจะต้องทำการบุกเพื่อยึดครองปัจจัยสำคัญของฝ่ายตรงข้ามให้ได้ อาทิ การยึดเมืองหลวง หรือสถานที่สำคัญ เป็นต้น แต่ในการดำเนินการเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นเหนือชนชั้นอื่นๆ นั้น ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำนั้นจะต้องดำเนินการต่อสู้เพื่อยึดกุม “พื้นที่เชิงอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ” ของผู้คนใน “ประชาสังคม” ให้ได้

⁴¹ Roger Simon, Gramsci's Political Thought an Introduction, pp.27-28; 74-79.

การดำเนินการช่วงชิง หรือยึดกุมความคิด ความเชื่อของคนในพื้นที่ประชาสังคมนี้ กรัမ်ซี เรียกว่า เป็น “การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” ถ้าสามารถเอาชนะสงครามนี้เหนือพื้นที่ประชาสังคมได้สำเร็จ การสร้างภาวะการครองอำนาจนำก็จะสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ และยั่งยืนสืบไป

4) กลไกการครองอำนาจนำ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses)

แนวคิดเรื่องกลไกการครองอำนาจนำ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ หรือกลไกของรัฐ นับได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการสร้างภาวะการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นตามเป้าหมายของกลุ่ม/ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ

แนวคิดเรื่องกลไกการครองอำนาจนำนั้น เปรียบได้กับการทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ หรือระบบความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ชุดหนึ่งๆ ตามที่กลุ่มผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำต้องการ เพื่อสื่อไปถึงประชาชนในชนชั้นต่างๆ เหนือพื้นที่ประชาสังคม เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเห็นพ้องและยินยอมที่จะปฏิบัติตาม (Consent) ความต้องการของชนชั้นผู้ถ่ายทอดอุดมการณ์

นอกจากนี้กลไกการครองอำนาจนำยังทำหน้าที่รวมไปถึงการสร้างจิตสำนึก (Conscious) ให้ชนชั้นผู้ถูกครอบงำมีความรู้สึกว่าผลประโยชน์ของชนชั้นคนนั้นได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากชนชั้นปกครอง หรือชนชั้นผู้พยายามครองอำนาจนำ โดยที่ชนชั้นผู้ถูกครอบงำไม่รู้สึก หรือไม่สามารถสำนึกได้ว่าชนชั้นของคนนั้นถูกเอาเปรียบ หรือขูดรีดอย่างไร

กลไกการครองอำนาจนำนี้ กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งใดก็ได้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด หรือส่งผ่านชุดความคิด⁴² จากด้านของผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำไปยังผู้คนในสังคม ไม่ว่าจะ เป็น พรรคการเมือง ปัญญาชน นโยบายของพรรคการเมือง/รัฐบาล สื่อมวลชนทุกประเภท สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา การสร้างภาพ/การจัดการภาพลักษณ์ของฝ่ายผู้พยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำ เป็นต้น

ขณะที่กลไกการใช้อำนาจรัฐนั้น จะถูกใช้เหนือพื้นที่สังคมการเมือง โดยแตกต่างจากกลไกการครองอำนาจนำตรงที่ กลไกของรัฐนั้น ไม่ได้เป็นกลไกที่ใช้สื่อสารเพื่อสร้างชุดของอุดมการณ์ตามที่ชนชั้นผู้พยายามครองอำนาจนำต้องการ แต่กลไกของรัฐนั้นเป็นกลไกที่ใช้อำนาจบังคับ เพื่อบังคับให้ประชาชนของชนชั้นต่างๆปฏิบัติ หรือ ไม่ปฏิบัติตามความต้องการของชนชั้นปกครองหรือผู้พยายามสร้างการครองอำนาจนำ โดยที่ทุกคนในสังคมนั้น ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

⁴² วนัส ปิยะกุลชัชชช, “จากอุดมการณ์ที่ถูกวิพากษ์สู่การครองความเป็นใหญ่: การครองความเป็นใหญ่แบบกรั่มซี” ใน *รัฐศาสตร์สาร*, ธนศ วงศ์ชานานาวา, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), หน้า 100-112.

กลไกการใช้อำนาจรัฐจึงได้แก่ สิ่งใดๆก็ตามที่รัฐ หรือผู้ครองอำนาจนำสามารถนำมาใช้เหนือผู้คนในสังคมทุกชนชั้นเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายต่างๆตามต้องการ กลไกลักษณะนี้จะอาศัยอำนาจในการบังคับ เช่น กฎหมาย การใช้อำนาจศาล การใช้กำลังของกองทัพ และตำรวจ เป็นต้น

5) การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony)

การดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำที่ไม่สมบูรณ์ กล่าวคือไม่สามารถสร้างภาวะการครองอำนาจนำเหนือพื้นที่ประชาสังคม หรือสังคมการเมืองได้เลย หรือสามารถสร้างภาวะการครองอำนาจนำได้ในระดับหนึ่ง ด้วยการครองพื้นที่ทางสังคมพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งได้ หรือสามารถสร้างภาวะการครองอำนาจนำได้ใกล้เคียงกับการครองอำนาจนำสมบูรณ์ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อเวลาผ่านไปได้เกิดเหตุปัจจัยต่างๆที่บั่นทอนความชอบธรรม และลดทอนความรู้สึกยินยอมพร้อมใจของชนชั้นผู้ถูกครอบงำที่มีต่อชนชั้น/กลุ่มผู้ครองอำนาจนำ ทำให้ในช่วงเวลาต่อมาภาวะการครองอำนาจนำนั้นถูกลดทอนลงไป กรณีทั้งหมดนั้นหมายความว่ากลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำนั้น ไม่สามารถสร้างภาวะการครองอำนาจนำได้อย่างสมบูรณ์

การครองอำนาจนำสมบูรณ์ที่กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำสามารถเอาชนะสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด ได้ด้วยการยึดครองเหนือพื้นที่ประชาสังคม และสังคมการเมืองนั้น ผู้คนในสังคมจะดำเนินชีวิตอย่างปกติ โดยไม่เกิดการความสงสัย หรือตั้งคำถามต่อการดำเนินการต่างๆของกลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำ และไม่มีการดำเนินการใดๆเพื่อแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งต่อความคิดหลัก หรืออุดมการณ์ตามที่กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำต้องการ

ในทางกลับกันถ้ากลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำสร้างภาวะการครองอำนาจนำสมบูรณ์ไม่สำเร็จ ผู้คนในสังคมส่วนหนึ่งที่ตระหนักรู้ได้ว่าตน หรือชนชั้น/กลุ่มของตน ได้ถูกดำเนินการครองอำนาจนำเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม/ชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ กลุ่มคนที่ตระหนักรู้นี้จะได้แสดงออก หรือเผยให้เห็นถึงการดำเนินการใดๆเพื่อเป็น “การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ” ของชนชั้นผู้ครองอำนาจนำ ทั้งนี้การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำของกลุ่มคน/ชนชั้นอื่นในสังคมอาจเป็นไปเพียงเพื่อแสดงให้ผู้ครองอำนาจนำได้เห็น และรับรู้ว่าอำนาจของตนนั้นถูกท้าทาย หรือแม้การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ เพื่อโค่นล้มกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจเก่า และนำไปสู่การก้าวไปเป็นกลุ่มผู้ดำเนินการครองอำนาจนำกลุ่มใหม่ก็เป็นได้⁴³

⁴³ Barry Burke, Antonio Gramsci and informal education [Online]. Available from: <http://www.infed.org/thinkers/et-gram.htm> [7 มีนาคม 2550]

ตัวอย่างของกรณี การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำที่เห็นได้ชัดคือ⁴⁴ การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำของระบบเสรีนิยมใหม่ระดับโลก ผ่านการดำเนินการของสถาบันระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก (World Bank) หรือองค์การการค้าโลก (World Trade Organization; WTO) โดยเห็นได้จากการแสดงออกถึงการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำจากการระดมพลการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่เมื่อวันที่ 30 กันยายน ปี 1999 โดยผู้ประท้วงได้ทำการขัดขวางการประชุมผู้แทน WTO ที่จัดขึ้นที่เมือง ชิแอตเทิล สหรัฐอเมริกา โดยการประท้วงในครั้งนี้ได้มีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมากโดยมีระยะเวลาการประท้วงไปจนถึงวันที่ 3 ธันวาคม 1999 ส่งผลให้การประชุมองค์การการค้าโลกในครั้งนี้ต้องยกเลิกไป⁴⁵

กรณีตัวอย่างของการโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำอีกกรณีหนึ่งคือ การเคลื่อนไหวหนึ่งที่เริ่มเป็นที่รู้จัก และเป็นที่ยอมรับกัน ในสังคมมากขึ้นเกี่ยวกับการต่อสู้เรียกร้องเพื่อต่อต้านกับกระแสโลกาภิวัตน์นั่นก็คือ “เวทีสมัชชาสังคมโลก” (World Social Forum; WSF) ที่จัดขึ้นต่อเนื่องมาเป็นเวลากว่า 6 ปีแล้วนั่นเอง

WSF นั้นถือกำเนิดขึ้นอันเนื่องมาจากการรวมตัวกันของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหลายๆฝ่ายที่ได้รับความเดือดร้อน/ได้รับผลกระทบจาก กระแสโลกาภิวัตน์/ทุนนิยมเสรี/เสรีนิยมใหม่ ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะโลกาภิวัตน์/เสรีนิยมใหม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาในประเศโลกที่สาม/ประเทศโลกใต้ ที่มีลักษณะร่วมกันทั่วโลก คือต้องเผชิญกับอำนาจรวมศูนย์ที่เข้มแข็งของรัฐ และทุนจากบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ ที่เข้าไปกอบโกยทรัพยากร/ผลประโยชน์จากประเทศเหล่านั้น ทั้งนี้ ต้นเหตุมาจากนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม/ทุนนิยม ที่พยายามสร้างให้ระบบเศรษฐกิจเสรี การค้าการลงทุน ที่เสรี ภายใต้การช่วยเหลือ/เอื้อประโยชน์ประเทศโลกที่หนึ่ง จากองค์กรระหว่างประเทศที่สำคัญ เช่น WTO, IMF, WORLD BANK, ADB เป็นต้น

ดังนั้นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน/ได้รับผลกระทบจาก กระแสโลกาภิวัตน์/ทุนนิยมเสรี/เสรีนิยมใหม่ จึงได้มีการพยายามแสวงหาหนทางร่วมกันเพื่อแสดงออกถึงการต่อต้าน โลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ ในการสร้างเวทีสมัชชาสังคมโลกขึ้นมา เพื่อร่วมกันต้าน โลกาภิวัตน์กระแสหลัก และเป็นพื้นที่ที่ไม่ใช่แค่การประท้วงเท่านั้น แต่ WSF นั้นจะเป็นที่เปิดที่หลายๆฝ่ายได้ร่วมกันคิดถึงการสร้าง โลกอีกใบ (Another World) ที่เอื้อประโยชน์ต่อคนทุกคนอย่างเท่าเทียมกันได้อีกด้วย⁴⁶

⁴⁴ Andrew Deak, The Condition of Hegemony and the Possibility of Resistance [Online]. Available from: <http://www.undercurrentjournal.ca/2005II3%20-%20deak.pdf> [7 มีนาคม 2550]

⁴⁵ <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/antiglobalization> [5 กุมภาพันธ์ 2550]

⁴⁶ กนกรัตน์ เลิศสุกุล, “เทลิทวอหลังแลหน้าเวทีสังคมโลก”, ใน พื้นที่เดียวกัน 1 (เมษายน-มิถุนายน 2546), หน้า 109-122. และ ปิยะมิตร ลีลาธรรม, “วิวาทะแห่งอนาคต: ข้อถกเถียงของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในสมัชชาสังคมโลก 2547”, ใน พื้นที่เดียวกัน 2 (เมษายน-มิถุนายน 2547), หน้า 137-148.

2.3 การครองอำนาจนำในฐานะที่เป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์

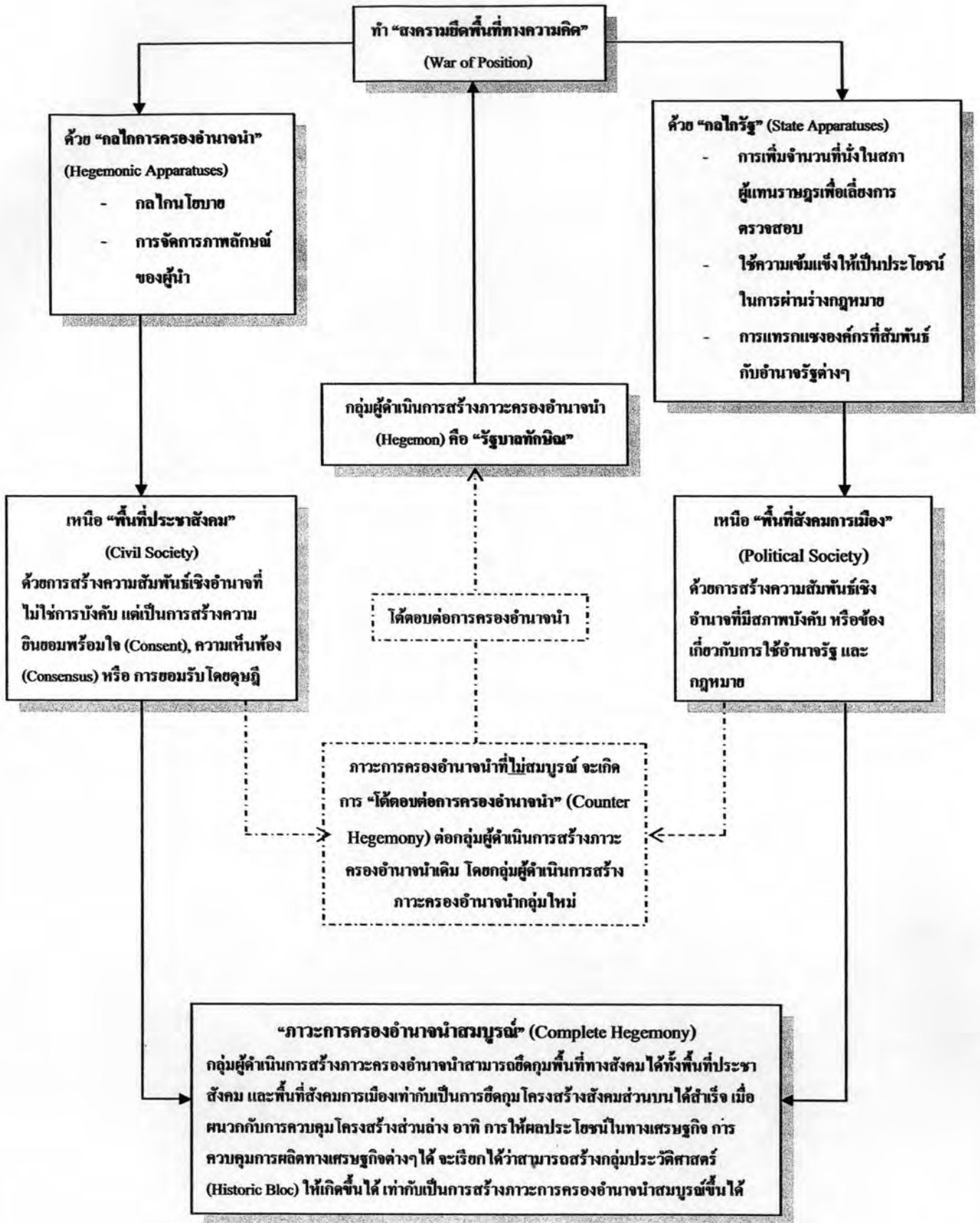
ส่วนสุดท้ายของบทนี้เป็นการนำเสนอกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นเนื้อหาในบทถัดไปของงานวิจัย โดยนำกรอบแนวความคิดเรื่องการครองอำนาจนำ และแนวคิดองค์ประกอบคั้งที่ได้นำเสนอ ไปข้างต้นมาเป็นกรอบในการอธิบาย

กรอบในการอธิบายการดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำของรัฐบาลทักษิณนั้น เริ่มต้นคั้งที่แสดงใน แผนภาพที่ 1 กล่าวคือ รัฐบาลทักษิณ ในฐานะ “กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำ” (Hegemon) นั้นจะต้องเริ่มดำเนินการปฏิบัติเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์โดยการดำเนินการยึดกุมพื้นที่ทางความคิด โดย “การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” (War of Position)

การดำเนินการทำสงครามคั้งกล่าววั้นจะต้องอาศัย “กลไกการครองอำนาจนำ” (Hegemonic Apparatuses) เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความคิด ความรู้ ความเชื่อ จากมุมของรัฐบาลทักษิณ ไปยังประชาชน ชนชั้นต่างๆ โดยปราศจากการใช้อำนาจบังคับ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกัน (Consent) ให้เกิดขึ้นเหนือพื้นที่ใน “โครงสร้างสังคมส่วนบน” (Super Structure) ที่เรียกว่า “ประชาสังคม” (Civil Society) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นมีลักษณะเชิงอุดมการณ์มากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตคั้งเช่น “โครงสร้างส่วนล่าง” (Sub Structure)

ขณะที่มีการดำเนินการใช้กลไกการครองอำนาจนำเพื่อสร้างภาวะการครองอำนาจนำเหนือพื้นที่ประชาสังคมนั้น รัฐบาลทักษิณก็ได้มีการดำเนินการอีกทางหนึ่งเพื่อเป็นการสร้างภาวะการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ ด้วยการดำเนินการยึดกุมพื้นที่ใน โครงสร้างสังคมส่วนบน อีกส่วนหนึ่งที่เรียกว่า “สังคมการเมือง” (Political Society) โดยการใช้กลไกรัฐ อันได้แก่ กฎหมาย การใช้อำนาจศาล การใช้กำลังของกองทัพ และตำรวจ ฯลฯ เป็นกลไกหลักในการ “บังคับ” (Coercion) เหนือผู้คนต่างชนชั้น ให้ดำเนินกิจกรรมไปตามทิศทางที่ต้องการ

ภาวะการครองอำนาจนำที่สมบูรณ์นั้นจะเกิดขึ้นเมื่อ กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำสามารถยึดกุมพื้นที่ทางสังคมได้อย่างเบ็ดเสร็จเหนือพื้นที่ประชาสังคมและพื้นที่สังคมการเมือง ซึ่งภาวะคั้งกล่าววั้นจะดำรงอยู่ได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งและจะลดระดับการครองอำนาจนำลง ไป จนกระทั่งสลายตัวลงไป เมื่อภาวะการครองอำนาจนำนั้น ได้ถูก กลุ่ม/ชนชั้นอื่นๆ ในสังคมลุกขึ้นมาท้าทาย และโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำนั้นๆ (Counter Hegemony) ด้วยการพยายามสร้างภาวะการครองอำนาจนำชุดใหม่ขึ้นมาต่อสู้ และพยายามแทนที่การครองอำนาจนำของรัฐบาลทักษิณต่อไป

แผนภาพที่ 1: แสดงการดำเนินการสร้างภาวะการครองอำนาจนำของรัฐบาลทักษิณ